

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ & ΔΙΚΑΙΟ

ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΕΝΕΡΓΕΙΑ • ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΔΟΜΗΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ - ΜΝΗΜΕΙΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. ΚΑΠΟΤΑΣ

Δικηγόρος Πατρών (pkarotas@isc.tuc.gr),
ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ, ΜΔΕ
Δασολογίας ΑΠΘ, ΜΔΕ Φιλοσοφίας
Πανεπιστήμιου Πατρών, Υπότροφος ΙΚΥ -
Υποψ. Διδάκτορας Πολυτεχνείου Κρήτης,
Επισκέπτης Ερευνητής New York Fordham
University School of Law

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ

ΣτΕ 137/2015 Τμ. Ε' και
ΣτΕ 99/2015 Τμ. Ε'

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. ΚΑΠΟΤΑΣ

Δικηγόρος Πατρών (pkarotas@isc.tuc.gr), ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ,
ΜΔΕ Δασολογίας ΑΠΘ, ΜΔΕ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών,
Υπότροφος ΙΚΥ - Υποψ. Διδάκτορας Πολυτεχνείου Κρήτης, Επισκέπτης Ερευνητής
New York Fordham University School of Law

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΣτΕ 137/2015 Τμ. Ε΄ και ΣτΕ 99/2015 Τμ. Ε΄

Ανάτυπο από το «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ & ΔΙΚΑΙΟ»
Τεύχος 1 / Έτος 2015

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα • Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

το πετρέλαιο ως εναλλακτικό - εφεδρικό του φυσικού αερίου καύσιμο για την παραγωγή ηλεκτρισμού. Και ο λόγος αυτός είναι απορριπτός ως αβάσιμος. Και τούτο, διότι στην προσαλλομένη ΕΠΟ, στην παρ. 3.1.1, αναφέρεται ως καύσιμο του σταθμού το φυσικό αέριο και μόνο σε άλλες εγκαταστάσεις εντός του γηπέδου, κατά την έννοια της παρ. 3.1.2 μπορεί να καταναλώνεται ντίζελ κίνησης. Στη δε παρ. 6.1.1 της ΕΠΟ ορίζεται ότι ο σταθμός επιτρέπεται να καταναλώνει φυσικό αέριο απ' ευθείας από κεντρικό αγωγό. Συνεπώς, η δυνατότητα χρήσεως πετρελαίου ντίζελ δεν αναφέρεται στον σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, αλλά μόνο σε δευτερεύουσες υποστηρικτικές λειτουργίες της μονάδας, η δυνατότητα δε αυτή δεν προσκρούει στην προαναφερθείσα διάταξη.

[Απορρίπτει την αίτηση.]

Δασικά και γεωργικά οικοσυστήματα

ΣτΕ 137/2015 Τμ. Ε'

Πρόεδρος: Α. Θεοφιλοπούλου, Προεδρεύουσα Σύμβουλος της Επικρατείας

Εισηγητής: Χ. Παπανικολάου, Πάρεδρος ΣτΕ

Δικηγόροι: Α. Αρετάκης, Σ. Διαμαντοπούλου, Πάρεδρος ΝΣΚ
Σ. Κουτσουμπάκης, Δ. Μέλισσας

Νομοθεσία: άρθρα 89 (§§ 1-3), 118 (§ 4) Συντ., 152 ν. 3463/2006 (Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας - Α' 114), 10, 14, 78 (§ 1) ν. 998/1979 (Α' 289, όπως τροπ. με ν. 3208/2003, Α' 303, πριν τροπ. με άρθρ. 25 παρ. 3 ν. 3889/2010, Α' 182), υπ. 78806/4479/27.5.1993.

Ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει πλέον, από 1.1.2002, την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς με σκοπό την ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους. Εξαιρέση από τη γενική αυτή απαγόρευση, η οποία όμως είναι για τον λόγο αυτό στενά ερμηνευτέα, προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., προκειμένου για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών, μεταξύ άλλων, σε συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Οι Επιτροπές του άρθρου 10 παρ. 3 ν. 998/1979 δεν συνιστούν συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατ' άρθρο 89 παρ. 2 Συντ., δεδομένου ότι η αρμοδιότητά τους, όπως ορίζεται στη διάταξη αυτή του ν. 998/1979 συνδ. με άρθρ. 14 ιδίου νόμου, δεν έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου ούτε συνάπτεται με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα. Οι επιτροπές αυτές δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, διότι αποφαίνονται επί ενδικοφανών προσφυγών κατά διοικητικών πράξεων με βάση τη διαγραφόμενη στον νόμο διοικητική διαδικασία που δεν έχει στοιχεία, τα οποία προσιδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζητήσεως. Συνεπώς, η συγκρότηση των Επιτροπών του άρθρου 10 παρ. 3 ν. 998/1979 με τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού δεν είναι νόμιμη, ως αντίθετη στις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις (μειοψ.). Η πράξη χαρακτηρισμού εκτάσεως ως δασικής και η σχετική απόφαση της πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων ενσω-

ματώνονται στην εκδοθείσα επί προσφυγής απόφαση της δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσεως Δασικών Αμφισβητήσεων, η οποία είναι και η μόνη παραδεκτός προσαλλομένη.

[...] 2. Επειδή με την από 22.10.1997 αίτησή τους προς τον Διευθυντή Δασών Χανίων, οι Χ, Φ και Τ, ισχυριζόμενοι ότι είναι συγκύριοι εξ αδιαιρέτου έκτασης 273.712,26 τ.μ. στη θέση Α περιφέρειας Δήμου Β Ν. Χανίων, ζήτησαν από αυτόν να προβεί στην έκδοση πράξεως χαρακτηρισμού της εν λόγω εκτάσεως βάσει του άρθρου 14 παρ. 1 του ν. 998/1979. Στην αίτηση αυτή ανέφεραν τα στοιχεία, από τα οποία προέκυπτε κατ' αυτούς η κυριότητά τους επί της εκτάσεως, τα οποία και προσκόμισαν. Με την υπ' αριθ. .../6.5.1998 πράξη χαρακτηρισμού του Διευθυντή Δασών Χανίων τμήμα της ως άνω έκτασης εμβαδού 13.828 τ.μ. χαρακτηρίστηκε ως γεωργική έκταση της παρ. 6α του άρθρου 3 του ν. 998/1979, έτερο τμήμα 27.406 τ.μ. χαρακτηρίστηκε ως δάσος της παρ. 1 του άρθρου 3 του ν. 998/1979 και τμήμα 232.478,26 τ.μ. χαρακτηρίστηκε ως δασική έκταση της παρ. 2 του άρθρου 3 του ν. 998/1979. Κατά της πράξεως χαρακτηρισμού οι ανωτέρω άσκησαν αντιρρήσεις ενώπιον της πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Ν. Χανίων ζητώντας την ακύρωσή της και τον χαρακτηρισμό της εκτάσεως των 232.478,26 τ.μ. ως γεωργικής. Αντιρρήσεις κατά της ίδιας πράξης χαρακτηρισμού άσκησε και ο Υ. Με αυτές ισχυρίστηκε ότι ήταν κύριος, νομέας και κάτοχος της συνολικής ανωτέρω εκτάσεως σε ποσοστό 2/7 και συνεπώς, οι Χ, Φ και Τ δεν είχαν έννομο συμφέρον να επιδιώξουν τον χαρακτηρισμό της εκτάσεως, η δε .../1998 πράξη χαρακτηρισμού του Διευθυντή Δασών Χανίων εκδόθηκε κατά πλάνη περί τα πράγματα ως προς το ζήτημα της ιδιοκτησίας αυτών επί της εκτάσεως. Με την υπ' αριθ. .../1999 απόφασή της η πρωτοβάθμια Επιτροπή Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Ν. Χανίων απέρριψε τις προσφυγές που άσκησαν κατά της παραπάνω πράξεως χαρακτηρισμού, μεταξύ άλλων, οι Χ, Φ και Τ και ο Υ κρίνοντας, σε σχέση με την προσφυγή του τελευταίου, ότι οι ανωτέρω είχαν έννομο συμφέρον για να υποβάλουν αίτηση χαρακτηρισμού της εκτάσεως. Με την υπ' αριθ. .../1006 απόφαση της δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Εφετείου Κρήτης αφ' ενός μεν έγινε εν μέρει δεκτή στην ουσία της η προσφυγή που άσκησαν οι Χ, Φ και Τ κατά της .../1999 απόφασης της πρωτοβάθμιας επιτροπής, αφ' ετέρου δε έγινε τυπικώς δεκτή η προσφυγή του Υ και απερρίφθη σιγή ο προβληθείς και με τις αντιρρήσεις του ενώπιον της πρωτοβάθμιας επιτροπής ισχυρισμός του περί ελλείψεως εννόμου συμφέροντος των εν λόγω προσώπων να επιδιώξουν τον χαρακτηρισμό της ανωτέρω εκτάσεως κατά τη διαδικασία του άρθρου 14 ν. 998/1979.

3. Επειδή τόσο η .../1998 πράξη χαρακτηρισμού του Διευθυντή Δασών Χανίων, η οποία υπόκειται στην, τηρηθείσα εν προκειμένω, ενδικοφανή διαδικασία του άρθρου 14 του ν. 998/1979, όσο και η υπ' αριθ. .../1999 απόφαση της πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Ν. Χανίων, απορριπτική αντιρρήσεων του δικαιοπαρόχου της αιτούσας κατά της προαναφερομένης πράξεως χαρακτηρισμού και υποκειμένη σε προσφυγή ενώπιον της δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσεως Δασικών Αμφισβητήσεων, η οποία πράγματι ασκήθηκε, έχουν ενσωματωθεί στην εκδοθείσα επί της προσφυγής .../2006 απόφαση της δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσεως Δασικών Αμφισβητήσεων Εφετείου Κρήτης, μόνη παραδεκτός προσαλλομένη. Επομένως οι ανωτέρω πράξεις προσαλλογούνται απαραδέκτως (πρβλ. ΣτΕ 972/2007, 3883/2004). [...]

7. Επειδή, από τον συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται ότι ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει πλέον από 1.1.2002 την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς με σκοπό την ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους. Εξαιρέση από τη γενική αυτή απαγόρευση, η οποία, όμως, είναι, για τον λόγο αυτό, στενά ερμηνευτέα, προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 89, προκειμένου για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών

γών, μεταξύ άλλων, σε συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα (ΣτΕ Ολ 3503/2009).

8. Επειδή εξάλλου, με την απόφαση 3503/2009 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου εκρίθη ότι η Ειδική Επιτροπή του άρθρου 152 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα (ν. 3463/2006 Α' 114), στην οποία προβλέπεται συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ως προέδρου, δεν συγκροτείται νομίμως, διότι η επιτροπή αυτή δεν συνιστά συμβούλιο ή επιτροπή ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ανωτέρω απόφαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, ο ελεγκτικός χαρακτήρας συνάπτεται προς την άσκηση αρμοδιοτήτων οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, όπως σαφώς προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 του Συντάγματος, που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου καθώς και του άρθρου 29 παρ. 2 του Συντάγματος, που αναφέρεται στο όργανο που ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων Βουλευτών. Εξ άλλου, η ανωτέρω επιτροπή δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, αφού η διαδικασία ενώπιόν της δεν προσιδιάζει σε όργανο που ασκεί οιονεί δικαιοδοτικό έργο (όπως διατυπώσεις δημοσιότητας, κατ' αντιμωλία συζήτηση). [...]

12. Επειδή, ο ανωτέρω λόγος ακυρώσεως ανάγεται στη νομιμότητα συμμετοχής δικαστικού λειτουργού σε συλλογικό όργανο της Διοίκησης. Ανακύπτει, επομένως, εν όψει των κριθέντων με την απόφαση 3503/2009 απόφαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου σχετικά με τη συνταγματική απαγόρευση ανάθεσης διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, το ζήτημα της νομιμότητας της συμμετοχής του ανωτέρω δικαστικού λειτουργού στη δευτεροβάθμια Επιτροπή Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Εφετείου Κρήτης, που εξέδωσε την προσβαλλομένη απόφαση και από την άποψη των οριζομένων από τις παρ. 2 και 3 του άρθρου 89 του Συντάγματος. Τίθεται, δηλαδή, το θέμα εάν οι επιτροπές επίλυσης δασικών αμφισβητήσεων του άρθρου 10 παρ. 3 του ν. 998/1979 συνιστούν ή όχι συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια των ανωτέρω συνταγματικών διατάξεων και εάν η συμμετοχή δικαστικών λειτουργών σε αυτές υπάγεται, συνεπώς, στην εξαίρεση από τη γενική απαγόρευση ανάθεσης διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, η οποία προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 89. Κατά την άποψη που επικράτησε στο Τμήμα, οι επιτροπές του άρθρου 10 παρ. 3 του ν. 998/1979, δεν συνιστούν συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος. Τούτο δε διότι ο ελεγκτικός χαρακτήρας συνάπτεται προς την άσκηση αρμοδιοτήτων οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, όπως σαφώς προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 του Συντάγματος, που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου καθώς και του άρθρου 29 παρ. 2 του Συντάγματος, που αναφέρεται στο όργανο που ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων Βουλευτών. Εξ άλλου, οι επιτροπές αυτές δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, δοθέντος ότι ούτε οι συνεδριάσεις τους είναι δημόσιες ούτε διεξάγεται συζήτηση των ενδιαφερομένων κατ' αντιμωλία, όπως προκύπτει από τις διατάξεις που μνημονεύονται στη σκέψη 9 της παρούσας. Ως εκ τούτου, η ενώπιον αυτών διαδικασία δεν προσιδιάζει σε όργανο που ασκεί οιονεί δικαιοδοτικό έργο (πρβλ. ΣτΕ Ολ 3503/2009) και επομένως, οι επιτροπές αυτές, στις οποίες προβλέπεται συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ως προέδρου, δεν συγκροτούνται νομίμως. Αν και κατά τη γνώμη του Παρέδρου, Χρ. Ντουχάνη, κρίσιμο ζήτημα ως προς

το επιτρεπτό της συμμετοχής δικαστικού λειτουργού στις Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων από πλευράς συμβατότητας των διατάξεων που την προβλέπουν με το άρθρο 89 παρ. 2 του Συντάγματος είναι πρωτίστως, αν οι εν λόγω επιτροπές ασκούν «αρμοδιότητες ... δικαιοδοτικού χαρακτήρα ...». Στο ερώτημα αυτό προσήκει καταφατική απάντηση, την οποία επιβάλλουν, κατά τη γνώμη αυτή, τόσο το αντικείμενο όσο και η διαδικασία άσκησης των αρμοδιοτήτων αυτών. Ειδικότερα, αντικείμενο των εν λόγω αρμοδιοτήτων αποτελεί η τομή διαφορών, που ανάγονται, μεταξύ άλλων, στην εκάστοτε οριοθέτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας και της προστασίας του περιβάλλοντος, ενώ η σχετική ουσιαστική κρίση των επιτροπών είναι οριστική, δεσμεύει ακόμη και τις ίδιες και παράγει, με τον τρόπο αυτό, οιονεί διοικητικό δεδικασμένο (πρβλ. ΣτΕ Ολ 2756/1994). Η άσκηση, εξ άλλου, των σχετικών αρμοδιοτήτων των επιτροπών δεν περιορίζεται, κατ' αρχήν, από ορισμένη προθεσμία, ούτε ενδεικτική (πρβλ. ΣτΕ 3627/2003 7μ. κ.ά.), ενώ, κατά τα λοιπά, η καθυστέρηση επίλυσης των σχετικών διαφορών ενδέχεται να έχει συνέπειες απολύτως συγκρίσιμες με αυτές της καθυστέρησης έκδοσης απόφασης δικαιοδοτικού οργάνου (πρβλ. ΕΔΔΑ απόφαση της 15.1.2009, Αργυρού κ.λπ. κατά Ελλάδος, 10468/2004). Περαιτέρω, στη διαδικασία επίλυσης των σχετικών διαφορών, συμμετέχουν και μάλιστα ισотίμως (βλ. ΣτΕ Ολ 677/2005), δύο μέρη, δηλαδή η δασική αρχή και ο διοικούμενος, αμφότερα δε τα μέρη αυτά δύνανται, εφ' όσον ηττηθούν, να ασκήσουν το κατάλληλο ένδικο βοήθημα. Τέλος, οι αποφάσεις των επιτροπών υπόκεινται σε ευρεία δημοσιότητα (αναρτήσεις στο οικείο δημοτικό κατάστημα, δημοσιεύσεις στον τύπο κ.λπ.). Πρέπει, συνεπώς, κατά τη γνώμη αυτή, να θεωρηθεί ότι η νομοθετική πρόβλεψη συμμετοχής στις εν λόγω επιτροπές δικαστικών λειτουργών εναρμονίζεται με το άρθρο 89 παρ. 2 του Συντάγματος.

13. Επειδή, εν όψει της σπουδαιότητας του ζητήματος που ανέκυψε, το Τμήμα, κρίνει, κατ' άρθρο 14 παρ. 5 του πδ 18/1989 (Α' 8), ότι η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί προς εκδίκαση στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος, να ορισθεί δικάσιμος η 6.5.2015 και εισηγητής ο Πάρεδρος Χ. Παπανικολάου.

[Παραπέμπει στο Τμήμα υπό μείζονα Σύνοψη.]

ΣτΕ 99/2015 Τμ. Ε'

Πρόεδρος: Κ. Μενουδάκος, Αντιπρόεδρος ΣτΕ

Εισηγητής: Χ. Παπανικολάου, Πάρεδρος ΣτΕ

Δικηγόροι: Σ. Βλαχόπουλος, Χ. Διβάνη, Πάρεδρος ΝΣΚ

Νομοθεσία: άρθρα 89 (§§ 1-3), 118 (§ 4) Συντ., 152 ν. 3463/2006 (Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας - Α' 114), 10, 14, 78 (§ 1) ν. 998/1979 (Α' 289, όπως τροπ. με ν. 3208/2003, Α' 303, πριν τροπ. με άρθ. 25 παρ. 3 ν. 3889/2010, Α' 182), να 78806/4479/27.5.1993.

Ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει πλέον, από 1.1.2002, την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς με σκοπό την ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους. Εξαίρεση από τη γενική αυτή απαγόρευση, η οποία όμως είναι για τον λόγο αυτό στενά ερμηνευτέα, προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., προκειμένου για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών, μεταξύ άλλων, σε

συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Οι Επιτροπές του άρθρου 10 παρ. 3 ν. 998/1979 δεν συνιστούν συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατ' άρθρο 89 παρ. 2 Συντ., δεδομένου ότι η αρμοδιότητά τους, όπως ορίζεται στη διάταξη αυτή του ν. 998/1979 συνδ. με άρθ. 14 ιδίου νόμου, δεν έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου ούτε συνάπτεται με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα. Οι επιτροπές αυτές δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, διότι αποφαινόμενες επί ενδικοφανών προσφυγών κατά διοικητικών πράξεων με βάση τη διαγραφόμενη στον νόμο διοικητική διαδικασία που δεν έχει στοιχεία, τα οποία προσδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησής. Συνεπώς, η συγκρότηση των Επιτροπών του άρθρου 10 παρ. 3 ν. 998/1979 με τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού δεν είναι νόμιμη, ως αντίθετη στις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις.

[...] 2. Επειδή με την υπ' αριθ. .../17.8.2001 πράξη του Δασάρχου Πειραιά χαρακτηρίστηκαν ως δασικές εκτάσεις κατά τις παρ. 2 και 5 του άρθρου 3 του ν. 998/1979 δύο τμήματα, εμβαδού 1.650 τ.μ. και 1.050 τ.μ., αντιστοίχως, στη θέση Α Δήμου Βάρης. Κατά της πράξεως αυτής ο αιτών, ως ιδιοκτήτης εταιρείας, η οποία φέρεται ως κυρία των εκτάσεων, άσκησε αντιρρήσεις ενώπιον της πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Πειραιά. Η Επιτροπή με την .../2002 απόφασή της απέρριψε τις αντιρρήσεις με το σκεπτικό ότι οι επίδικες εκτάσεις είχαν κηρυχθεί αναδασωτές με τις .../1934 και .../21.11.1979 αποφάσεις του Υπουργού Γεωργίας και του Νομάρχου Πειραιά, αντίστοιχα, και επομένως δεν ήταν δυνατός ο χαρακτηρισμός αυτών κατά τη διαδικασία του άρθρου 14 του ν. 998/1979. Με την ήδη προσβαλλόμενη .../2004 απόφαση της δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Εφετείου Πειραιά έγινε τυπικά δεκτή η προσφυγή του αιτούντος και εξαφανίστηκε η .../2002 απόφαση της πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Πειραιά, κατά το μέρος αυτής, με το οποίο εκρίθη ότι δεν ήταν δυνατός ο χαρακτηρισμός των επιδικών εκτάσεων κατά τη διαδικασία του άρθρου 14 ν. 998/1979. Με την ίδια απόφαση της δευτεροβάθμιας Επιτροπής απερρίφθη κατά τα λοιπά η προσφυγή του αιτούντος και οι ως άνω δύο εκτάσεις εμβαδού 1.650 τ.μ. και 1.050 τ.μ., οι οποίες είναι κηρυγμένες και ως αναδασωτές, χαρακτηρίστηκαν ως δασικές του άρθρου 3 παρ. 2 ν. 998/1979. [...]

5. Επειδή, από τον συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται ότι ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει πλέον από 1.1.2002 την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς με σκοπό την ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους. Εξαιρέση από τη γενική αυτή απαγόρευση, η οποία, όμως είναι, για τον λόγο αυτό, στενά ερμηνευτέα, προβλέπεται από την παρ. 2 του άρθρου 89, προκειμένου για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών, μεταξύ άλλων, σε συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα (ΣτΕ Ολ 3503/2009).

6. Επειδή εξ άλλου με την απόφαση 3503/2009 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου εκρίθη ότι η Ειδική Επιτροπή του άρθρου 152 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα (ν. 3463/2006, Α' 114), στην οποία προβλέπεται συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ως Προέδρου, δεν συγκροτείται νομίμως, διότι η Επιτροπή αυτή, η οποία είναι αρμόδια για την εκδίκαση προσφυγών κατ' αποφάσεων της Περιφέρειας που εκδίδονται επί προσφυγών κατά πράξεων οργάνων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου βαθμού, δεν συνιστά συμβούλιο ή επιτροπή ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με την

ανωτέρω απόφαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, ο ελεγκτικός χαρακτήρας συνάπτεται προς την άσκηση αρμοδιοτήτων οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, όπως σαφώς προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 του Συντάγματος που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου καθώς και του άρθρου 29 παρ. 2 του Συντάγματος, που αναφέρεται στο όργανο που ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών. Εξ άλλου, η ανωτέρω επιτροπή δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, αφού η διαδικασία ενώπιόν της δεν προσιδιάζει σε όργανο που ασκεί οιονεί δικαιοδοτικό έργο (όπως διατυπώσεις δημοσιότητας, κατ' αντιμωλία συζήτησης). [...]

8. Επειδή, οι Επιτροπές του άρθρου 10 παρ. 3 του ν. 998/1979 δεν συνιστούν συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος, δεδομένου ότι η αρμοδιότητά τους, όπως ορίζεται στη διάταξη αυτή του ν. 998/1979 και στο άρθρο 14 του ίδιου νόμου, δεν έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου ούτε συνάπτεται με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα. Εξ άλλου, οι επιτροπές αυτές δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, διότι αποφαινόμενες επί ενδικοφανών προσφυγών κατά διοικητικών πράξεων με βάση τη διαγραφόμενη στον νόμο διοικητική διαδικασία που δεν έχει στοιχεία, τα οποία προσδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησης (πρβλ. ΣτΕ Ολ 3503/2009). Συνεπώς, η συγκρότηση των παραπάνω επιτροπών με τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού δεν είναι νόμιμη, ως αντίθετη προς τις παραπάνω συνταγματικές διατάξεις. Εν όψει όμως της σπουδαιότητας του ζητήματος που ανέκυψε, το Τμήμα, κρίνει, κατ' άρθρο 14 παρ. 5 του πδ 18/1989 (Α' 8), ότι η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί προς εκδίκαση στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος, να ορισθεί δικάσιμος η 6η Μαΐου 2015 και εισηγητής ο Πάρεδρος Χ. Παπανικολάου.

[Παραπέμπει στο Τμήμα υπό μείζονα σύνθεση.]

Παρατηρήσεις:

1. Εισαγωγή

Με τις υπό σχολιασμό με αριθμό 99/2015 και 137/2015 αποφάσεις του Ε' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Δικαστήριο κλήθηκε, να κρίνει αιτήσεις ακύρωσης πολιτών κατά αποφάσεων της Δευτεροβάθμιας Επιτροπής Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων Εφετείου Πειραιά και Χανίων, σχετικά με τον χαρακτηρισμό μιας έκτασης ως δασικής ή μη.

Το Δικαστήριο εξετάζοντας έναν από τους πρόσθετους λόγους των αιτούντων εξέδωσε δύο καθ' όλα σημαντικές αποφάσεις παραπεμπτικές στην επταμελή σύνθεση αποφάσεις. Η πρώτη απόφαση εκδόθηκε ομόφωνα, ενώ η δεύτερη με αριθμό 137/2015 απόφαση του ίδιου Τμήματος με μειοψηφία ενός Δικαστή.

2. Η απόφαση

Το Δικαστήριο παρέπεμψε στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος, προκειμένου να κρίνει εάν οι Επιτροπές του άρθρου 10 παρ. 3 του ν. 998/1979 (Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων) συνιστούν ή όχι συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος. Κατά το Δικαστήριο, η αρμοδιότητά τους, όπως ορίζεται στη

διάταξη του άρθρου 14 του ν. 998/1979, δεν έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, ούτε συνάπτεται με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα. Επιπλέον, οι επιτροπές αυτές, κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, διότι αποφαινόμενες επί ενδικοφανών προσφυγών κατά διοικητικών πράξεων, με βάση τη διαγραφόμενη στον νόμο διοικητική διαδικασία χωρίς στοιχεία, τα οποία να προσιδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως επί παραδείγματι η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησης (πρβλ. ΣτΕ ΟΛ 3503/2009). Συνεπώς, το Δικαστήριο καταλήγει στη σκέψη ότι η συγκρότηση των παραπάνω επιτροπών με τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού δεν είναι νόμιμη, ως αντίθετη προς τις παραπάνω συνταγματικές διατάξεις. Εν όψει, όμως, της σπουδαιότητας του ζητήματος που ανέκυψε, το Τμήμα, έκρινε, κατ' άρθρο 14 παρ. 5 του πδ 18/1989 (Α' 8), ότι οι υποθέσεις θα πρέπει να παραπεμφθούν προς εκδίκαση στην επταμελή σύνθεση του Τμήματος.

Σύμφωνα με τη μειοψηφούσα γνώμη τόσο το αντικείμενο, όσο και η διαδικασία άσκησης των αρμοδιοτήτων των Επιτροπών, τους δίνουν τον χαρακτήρα δικαιοδοτικών οργάνων. Την ειδικότερη αυτή γνώμη θα αναλύσουμε κατωτέρω.

3. Διάκριση των εξουσιών και ασυμβίβαστα Δικαστικών Λειτουργιών

Η ανάθεση στους δικαστές και άλλων από τα δικαστικά τους καθήκοντα είναι συχνή σε διάφορες έννομες τάξεις. Παλαιότερα, η θέση της δικαστικής εξουσίας βρισκόταν σε στενή και σχετικώς υποδεέστερη σχέση με τις άλλες δύο εξουσίες και οι δικαστές ασκούσαν και διοικητικά καθήκοντα¹. Στη Γαλλία το Συμβούλιο της Επικρατείας αρχικά θεωρούταν τμήμα της εκτελεστικής εξουσίας². Το ίδιο συνέβαινε και με το ελληνικό Συμβούλιο της Επικρατείας³.

Οι βασικοί συντάκτες του αμερικανικού Συντάγματος, όταν άσκησαν πολιτική εξουσία, επέτρεψαν την ταυτόχρονη αξιοποίηση των δικαστικών και σε θέσεις της εκτελεστικής εξουσίας ως *persona designata*, διότι εμπιστεύονταν τις ικανότητες των δικαστών και την εμπειρία τους⁴.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτέλεσε η επί έξι μήνες, κατά τα έτη 1789-1790 παράλληλη κατοχή από τον John Jay, της θέσης του προέδρου του Ανωτάτου

Δικαστηρίου και της θέσης του Υπουργού Εξωτερικών σε αντικατάσταση του απόντος στο Παρίσι Thomas Jefferson, ενώ παλαιότερα ο ίδιος είχε τοποθετηθεί από τον George Washington ως ειδικός πρεσβευτής στην Μεγάλη Βρετανία. Στη συνέχεια ο τότε υπουργός εξωτερικών John Marshall προτάθηκε από τον πρόεδρο John Adams ως ο νέος πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου και όταν η πρόταση αυτή εγκρίθηκε από το Κογκρέσο, αυτός ασκούσε παράλληλα και τα δύο καθήκοντα για μικρό χρονικό διάστημα. Επιπλέον, στην φημισμένη υπόθεση *Marbury v. Madison*, 5 US 137 (1803), ο Marshall, ως πρόεδρος του Δικαστηρίου, κλήθηκε να κρίνει την υπόθεση διορισμού του *Marbury* ως δικαστή -στον διορισμό του οποίου είχε αναμειχθεί ως υπουργός ο ίδιος ο Marshall, αλλά δεν είχε προλάβει να ολοκληρώσει- γεγονός που οδήγησε στον πρώτο δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.

Η πρακτική εμπέδωση της σημασίας της διάκρισης των εξουσιών οδήγησε στον περιορισμό της ανάθεσης στους δικαστές διοικητικών ή εκτελεστικών καθηκόντων με την προσθήκη του ασυμβίβαστου (*incompatibility clause*)⁵.

4. Οι διατάξεις των άρθρων 89 και 118 παρ. 4 του Συντάγματος για τα δικαστικά ασυμβίβαστα

Στο Σύνταγμα του 1975 θεσπίστηκε ειδική διάταξη που προέβλεπε το ασυμβίβαστο της ιδιότητας του δικαστικού λειτουργού με άλλη ιδιότητα. Στο προηγούμενο Σύνταγμα του 1952 (άρθρο 96) η διάταξη ήταν λιτή στην διατύπωση και όριζε ότι: «... Δεν επιτρέπεται εις τον δικαστήν να δεχθή και άλλην έμμισθον υπηρεσίαν εκτός της του καθηγητού εν Πανεπιστημίω ...».

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001 τροποποιήθηκε το άρθρο 89 του Συντάγματος σχετικά με τα ασυμβίβαστα της ιδιότητας του Δικαστικού Λειτουργού με άλλη ιδιότητα.

Η προϊσχύουσα διάταξη στις επίμαχες παρ. 2 και 3 του άρθρου 89 είχε ως εξής:

«1. Απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία καθώς και να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα ... 2. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας ή καθηγητές ή υφηγητές ανώτατων σχολών, καθώς και να μετέχουν σε ειδικά διοικητικά δικαστήρια και σε συμβούλια ή επιτροπές, εκτός από τα διοικητικά συμβούλια επιχειρήσεων και εμπορικών εταιριών ... 3. Επιτρέπεται επίσης η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, είτε παράλληλα με την άσκηση των κύριων καθηκόντων τους είτε αποκλειστικά, για ορισμένο χρονικό διάστημα, ως νόμος ορίζει ...».

Η νέα -μετά την αναθεώρηση του 2001- διατύπωση των ανωτέρω παραγράφων είχε ως εξής:

«1. Απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία καθώς και να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα ... 2. Κατ' εξαίρεση

1. *Claus, Laurence, Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation* (August 5, 2010). *Oxford Journal of Legal Studies*, vol. 25, p. 419, 2005; U San Diego Public Law Research Paper No. 05-01.
2. *Ανδρουλάκης Β.*, Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην οργάνωση της διοικητικής δικαιοσύνης στη Γαλλία. *ΘΠΔΔ Τεύχος 5/2009*, σελ. 539.
3. *Ανδρουλάκης, Β.* (n.d.). Πορεία προς τη συνταγματική καθιέρωση. [online] *Ste.gr*. Available at: <http://www.ste.gr/portal/page/portal/StE/Proistoria> [Accessed 13 Apr. 2015].
4. Βλ. αναλυτικά *Calabresi G. and Joan L. Larsen*, One Person One Office: Separation of Powers or Separation of Personnel, 79 *Cornell L. Rev.* 1045 (1994) ιδίως σελ. 1128-1131.

5. *Tillman, Calabresi*. Debate, The Great Divorce: The Current Understanding of Separation of Powers and the Original Meaning of the Incompatibility Clause, 157 *U Pa L Rev PENnumbra* 134, 2008.

επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας Αθηνών ή του διδακτικού προσωπικού ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από το νόμο. Νόμος προβλέπει την αντικατάσταση δικαστικών λειτουργών από άλλα πρόσωπα σε συμβούλια ή επιτροπές που συγκροτούνται ή σε έργα που ανατίθενται με δήλωση βούλησης ιδιώτη, εν ζωή ή αιτία θανάτου, εκτός από τις περιπτώσεις του προηγούμενου εδαφίου. 3. Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται. Καθήκοντα σχετικά με την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών θεωρούνται δικαστικά. Επιτρέπεται η ανάθεση σε δικαστικούς λειτουργούς των καθηκόντων εκπροσώπησης της Χώρας σε διεθνείς οργανισμούς. Η διενέργεια διαιτησιών από δικαστικούς λειτουργούς επιτρέπεται μόνο στο πλαίσιο των υπηρεσιακών τους καθηκόντων, όπως νόμος ορίζει ...».

Με τη νέα διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 89, περιορίστηκε η δυνατότητα συμμετοχής δικαστικών λειτουργών σε συλλογικά όργανα τα οποία θα πρέπει ασκούν αρμοδιότητες αποκλειστικά πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, ενώ με το προϊσχύον καθεστώς μπορούσαν να μετέχουν γενικά σε ειδικά διοικητικά δικαστήρια και σε συμβούλια ή επιτροπές. Ταυτόχρονα, με τη νέα διάταξη της τρίτης παραγράφου, η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται ρητά, ενώ υπό το προϊσχύον καθεστώς, επιτρεπόταν, η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, είτε παράλληλα με την άσκηση των κυρίων καθηκόντων τους είτε αποκλειστικά, για ορισμένο χρονικό διάστημα.

Από την τροποποίηση των ανωτέρω διατάξεων προκύπτει η σαφής βούληση του Συνταγματικού νομοθέτη να μεταβάλει το καθεστώς που ίσχυε μέχρι τότε και να ενισχύσει την προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών ώστε να ασκούν ανεπίσημα τα δικαστικά τους καθήκοντα. Η ανάθεση σε δικαστές άλλων από δικαστικών καθηκόντων, καθίσταται εξαιρετική, ιδίως ως προς την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων. Οι εν λόγω διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά με το τεκμήριο να βαίνει υπέρ της μη νομίμου αναθέσεως ενός καθήκοντος εάν δεν προκύπτει με σαφήνεια ο πειθαρχικός, δικαιοδοτικός και ελεγκτικός χαρακτήρας του.

Με τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 118 παρ. 4 ορίστηκε ότι η ισχύς της διάταξης άρχεται από την ψήφιση του σχετικού νόμου για την αντικατάσταση των δικαστών στα συμβούλια που συμμετείχαν και σε κάθε περίπτωση από 1.1.2002.

5. Η θέση της νομολογίας και του ΝΣΚ

Από τη θέσπιση της διάταξης και εφ' εξής, η προσοχή επικεντρώθηκε στην ερμηνεία του πρώτου εδαφίου της δεύτερης παραγράφου, ήτοι ποια είναι τα συμβούλια και οι επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και στα οποία επιτρέπεται να συμμετέχουν δικαστικοί λειτουργοί.

Η αναζήτηση της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη μέσω της μελέτης των πρακτικών της αναθεωρητικής Βουλής δεν μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα. Από την επισκόπηση των πρακτικών της Ολομελείας της Αναθεωρητικής Βουλής, κατά τη συζήτηση της εν λόγω διάταξης του άρθρου 89, δεν προκύπτει με σαφήνεια το σκεπτικό θέσπισης της και το εύρος εφαρμογής της. Η διάταξη συζητήθηκε την 7η Μαρτίου 2001 μαζί με άλλες δέκα περίπου διατάξεις κατά την πρωινή και την απογευματινή συνεδρίαση χωρίς να τύχει ιδιαίτερου σχολιασμού.

Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Ε. Βενιζέλος ανέφερε κατά την αρχική του εισήγηση στην πρωινή συνεδρίαση: «... Η τρίτη μεγάλη τομή στο κεφάλαιο αυτό αφορά την αποτροπή περισπάσεων και πειρασμών. Πρέπει ο δικαστής να μπορεί να ενεργεί χωρίς περισπάσεις και πειρασμούς. Και αυτό αφορά την απαλλαγή του από διοικητικά καθήκοντα ξένα προς τη δικαιοσύνη, με εξαίρεση τις νομοπαρασκευαστικές επιτροπές και τις επιτροπές που έχουν πειθαρχικό και δικαιοδοτικό χαρακτήρα ...»⁶.

Στη συνέχεια κατά τη δευτερολογία του στην απογευματινή συνεδρίαση, προσέθεσε ότι επιτρέπεται η συμμετοχή δικαστικών λειτουργών και σε ελεγκτικού χαρακτήρα συλλογικά όργανα αναφέροντας το παράδειγμα των επιτροπών προμηθειών⁷.

Η τροποποίηση της διάταξης του Συντάγματος ασχόλησε από νωρίς τη νομολογία. Ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου με τη με αριθμό 8/2002 γνωμοδότησή του (ΠοινΔικ 2002, 1171) υποστήριξε ότι είναι αντίθετη στη νέα διάταξη του άρθρου 89 η συμμετοχή εισαγγελέα στην επιτροπή διαλύσεως δημοσίων συναθροίσεων, αφού η έκφραση γνώμης του παρισταμένου και συμμετέχοντος στην ως άνω επιτροπή Εισαγγελέα Πρωτοδικών έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και επομένως δεν επιτρέπεται η συμμετοχή του, αφού δεν ασκεί αρμοδιότητα πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα.

Το ΝΣΚ με τη με αριθμό 306/2002 γνωμοδότησή του, έκρινε την επίμαχη Επιτροπή Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων ως νομίμως συγκροτημένη με την συμμετοχή δικαστικού λειτουργού, διότι με τις αποφάσεις της εν λόγω επιτροπής, επιλύονται οριστικές και δεσμευτικές για τη διοίκηση και τους ιδιώτες, μέσω ενδικοφανούς διαδικασίας που παρέχει εχέγγυα ορθής και αμερόληπτης κρίσης, τα περί του δασικού ή μη χαρακτήρα μιας έκτασης. Γεγονός που επηρέασε την κρίση του ΝΣΚ είναι ότι οι αποφάσεις αυτές εκείνο το χρονικό σημείο δεν επιδέχονταν προσβολής από τη Διοίκηση ενώπιον Δικαστηρίου.

Στη συνέχεια το Τριμελές Διοικητικό Πρωτοδικείο Χαλκίδας με τη με αριθμό 787/2004⁸ απόφασή του, έκρινε ότι συμμετοχή δικαστικού λειτουργού στις ΤΔΕ του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ δεν επιτρέπεται μετά τη θέσπιση της νέας

6. Πρακτικά της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής Ι' Περιόδου, Α' (Συνέχιση Ολομέλειας) ΡΛΒ, σελ. 5671.

7. Πρακτικά της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής Ι' Περιόδου, Α' (Συνέχιση Ολομέλειας) ΡΛΓ, σελ. 5718.

8. ΕΔΚΑ 2005, 793.

διάταξης και αυτό διότι η δικαιοδοτική τους αρμοδιότητα, της αποφάνσεως επί πάσης ενστάσεως κατ' αποφάσεων του Διευθυντή του οικείου υποκαταστήματος του Ιδρύματος, δεν είναι αποκλειστική, αφού συντρέχει με τις γνωμοδοτικές της αρμοδιότητες, που απαριθμούνται στα εδάφια Β' -δ' της παρ. 2 του άρθρου 7 του ΝΔ 3710/1957. Διά ταύτα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιτροπή, που εξέδωσε την προσβαλλόμενη πράξη, δεν είχε νόμιμη σύνθεση.

Η Ολομέλεια του ΝΣΚ στη συνέχεια, με τη με αριθμό 135/2005 γνωμοδότηση⁹, έκρινε κατά πλειοψηφία, ότι η συμμετοχή «εν ενεργεία» δικαστικών λειτουργών σε συμβούλια ή επιτροπές, μη αμιγώς πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα, απαγορεύεται από το Σύνταγμα. Ως εκ τούτου, επιβάλλεται η αντικατάστασή τους και από τη θέση των Προέδρων των ΤΔΕ του ΙΚΑ, την οποία κατέχουν, διότι στις Επιτροπές αυτές έχουν ανατεθεί μικτά καθήκοντα (δικαιοδοτικά και γνωμοδοτικά).

Το ΣτΕ με τη με αριθμό 3744/2005 απόφασή του, έκρινε ότι, από τον συνδυασμό των διατάξεων 89 και 118 του Συντάγματος προκύπτει ότι ο αναθεωρητικός νομοθέτης, προκειμένου να ενισχύσει την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών απαγορεύει, την ανάθεση σε αυτούς διοικητικών καθηκόντων. Έτσι έκρινε ότι η Επιτροπή επιλογής δικηγόρων για πρόσληψη στη Νομαρχία Λευκάδας, με πρόεδρο της επιτροπής Πρωτοδίκη, δεν είναι νόμιμη, διότι συγκροτήθηκε κατά παράβαση των διατάξεων των άρθρων 89 παρ. 3 και 118 παρ. 4 του Συντάγματος. Το σκεπτικό αυτό ακολουθήθηκε στη συνέχεια από το ΣτΕ και σε πλήθος άλλων υποθέσεων, που αφορούσαν προσλήψεις και συμμετείχαν στα όργανα επιλογής δικαστικοί λειτουργοί.

Εν αντιθέσει με τα ανωτέρω, το Διοικητικό Εφετείο Πειραιά με τη με αριθμό 1712/2006¹⁰ απόφασή του, ανατρέποντας απόφαση Πρωτοδικείου, έκρινε ότι η αρμοδιότητα των ΤΔΕ ν' αποφαίνονται επί των ενστάσεων, που μπορεί ν' αφορούν το σύνολο των θεμάτων της ασφαλιστικής σχέσεως μεταξύ του ΙΚΑ και του συνόλου των ασφαλισμένων του, είναι ασφαλώς δικαιοδοτικού χαρακτήρα, αφού, όπως και η αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων στα θέματα αυτά, φέρει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αποφασιστικής και δεσμευτικής κρίσεως για τα υποκείμενα της διαφοράς, κατόπιν νομικού και ουσιαστικού ελέγχου των πράξεων των οργάνων του Ιδρύματος και με την τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας εκδικάσεως και, συνεπώς, η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού σε αυτές είναι συνταγματικώς επιτρεπτή.

Το ΕΔΔΑ με δύο αποφάσεις του¹¹, κρίνοντας το ζήτημα της αποζημίωσης για παραβίαση του εύλογου χρόνου διάρκειας μιας δίκης, έκρινε τις επίμαχες Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων ως «δικαστήρια». Αυτό διότι, τόσο από την εφαρμοστέα νομοθεσία όσο και από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας προκύπτει ότι η Πρωτοβάθμια και η Δευτεροβάθμια

Επιτροπή Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων, των οποίων προεδρεύουν οι πρόεδροι του Πολυμελούς Πρωτοδικείου ή του Εφετείου αντίστοιχα, αποφαίνονται, κατόπιν μίας οργανωμένης διαδικασίας, επί του δασικού ή μη χαρακτήρα των οικοπέδων. Οι αποφάσεις τους είναι δεσμευτικές τόσο για τις σχετικές διοικητικές αρχές όσο και για τους ενδιαφερομένους. Η μετέπειτα προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας μπορεί να καταλήξει μόνο σε έλεγχο της νομιμότητας της προσβληθείσας απόφασης το οποίο μπορεί μόνο να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον της αρμόδιας επιτροπής η οποία επιλύει με πλήρη δικαιοδοσία και με τρόπο υποχρεωτικό για τη διοίκηση και τον ενδιαφερόμενο, οποιοδήποτε ζήτημα σχετίζεται με τον χαρακτηρισμό ενός οικοπέδου ως δασικού.

Απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ με εξαιρετικά βαρύνουσα σημασία ήταν και η με αριθμό 3503/2009 (Αρμ 2010,134, ΕΔΔΔ 2010,142, ΕΔΚΑ 2010,121). Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή του άρθρου 152 του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (ν. 3463/2006) είναι μη νόμιμη λόγω της συμμετοχής δικαστικού λειτουργού στη σύνθεσή της.

Κατά την Ολομέλεια, ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, εκτός αν πρόκειται για συμμετοχή σε συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Η ανωτέρω Ειδική Επιτροπή δεν συνιστά κατά το Δικαστήριο, συμβούλιο ή επιτροπή ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και δεν συγκροτείται νόμιμα αφού προβλέπεται συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ως Προέδρου αυτής. Τούτο δε διότι ο ελεγκτικός χαρακτήρας συνάπτεται προς την άσκηση αρμοδιοτήτων οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, όπως σαφώς προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 του Συντάγματος που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς και του άρθρου 29 παρ. 2 του Συντάγματος, που αναφέρεται στο όργανο που ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων Βουλευτών. Εξ άλλου, η Επιτροπή αυτή δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, αφού η διαδικασία ενώπιόν της δεν προσιδιάζει σε όργανο που ασκεί οιονεί δικαιοδοτικό έργο (όπως διατυπώσεις δημοσιότητας, κατ' αντιμωλία συζήτηση).

Κατά τη γνώμη της μειοψηφίας η επιτροπή αυτή, με την οποία ασκείται έλεγχος νομιμότητας των πράξεων των οργάνων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως πρώτου βαθμού, ο οποίος προσιδιάζει προς ακυρωτικό δικαστικό έλεγχο προσδίδει σε αυτή τον χαρακτήρα οιονεί δικαιοδοτικού οργάνου.

Ενώ σύμφωνα με τη γνώμη ενός μέλους του Δικαστηρίου, η Επιτροπή αυτή έχει ελεγκτικό χαρακτήρα, διότι ναι μεν δεν συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά δικαιοδοτικού οργάνου, όμως ασκεί ελεγκτικό έργο, αφού, κατά το γράμμα του νόμου, ελέγχει τη νομιμότητα των πράξεων των οργάνων των δήμων και κοινοτήτων.

Η τελευταία σημαντική απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ για το θέμα της συμμετοχής δικαστικών λειτουργών σε επιτροπές και συμβούλια, είναι η απόφαση με αριθμό 195/2013 (ΘΠΔΔ 167,2013 με σχόλιο Τσιρώνά, ΕΔΔΔ 2013,110, ΔιΔικ 2013,382, Αρμ 2013,802). Το

9 ΕΔΚΑ 2005,135.

10. ΕΔΚΑ 2007,321.

11. Αργυρού κ.λπ. κατά Ελλάδας, αριθ. 10468/2004 (15 Ιανουαρίου 2009) και Γρυπιάς κ.λπ. κατά Ελλάδας, αριθ. 10525/2009 (7 Φεβρουαρίου 2012).

Δικαστήριο το απασχόλησε το ζήτημα της νομιμότητας της συγκρότησης της επιτροπής πρόσληψης δικαστικών επιμελητών στο Ελεγκτικό Συνέδριο από δικαστικούς λειτουργούς του δικαστηρίου αυτού.

Η Ολομέλεια του ΣτΕ, έκρινε ότι οι δικαστικοί υπάλληλοι, λόγω της ειδικής φύσεως του επιτελούμενου από αυτούς έργου, ως βοηθητικά όργανα της Δικαιοσύνης που συμβάλλουν στο δικαιοδοτικό έργο των δικαστηρίων, περιβάλλονται από τις προβλεπόμενες στο ως άνω άρθρο 92 του Συντάγματος εγγυήσεις ως προς την εν γένει υπηρεσιακή τους κατάσταση. Εν όψει των ανωτέρω, η Τριμελής Επιτροπή του επίμαχου ειδικού διαγωνισμού για την πλήρωση κενών θέσεων δικαστικών υπαλλήλων του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατ' εξαίρεση των ισχυουσών περί προσλήψεως διατάξεων, ασκεί αρμοδιότητα, η οποία είναι μεν, κατά περιεχόμενο, διοικητικής φύσεως, συνδέεται όμως στενά με την εν γένει διοίκηση και οργάνωση του Ελεγκτικού Συνεδρίου και το επιτελούμενο από το δικαστήριο αυτό δικαιοδοτικό έργο στο οποίο, συμβάλλουν ενεργά και οι δικαστικοί υπάλληλοι. Συνεπώς, η συγκρότηση της Επιτροπής αυτής από δικαστικούς λειτουργούς του Ελεγκτικού Συνεδρίου δεν αντιβαίνει στις διατάξεις του άρθρου 89 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος.

6. Ανάλογες αποφάσεις στην αλλοδαπή νομολογία

Το ΔΕΕ με τη με αριθμό C-53/2003 απόφαση του, της 31ης Μαΐου 2005 σχετικά με προδικαστικό ερώτημα της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού, θεώρησε ότι, προκειμένου να εκτιμήσει αν το αιτούν όργανο είναι δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ-ζήτημα που εμπίπτει αποκλειστικά στο κοινοτικό δίκαιο- λαμβάνει υπόψη μια σειρά στοιχείων, όπως είναι η ίδρυση του οργάνου αυτού με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου, καθώς και η ανεξαρτησία του (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 17ης Σεπτεμβρίου 1997, C-54/1996, Dorsch Consult, Συλλογή 1997, σ. I-4961, σκέψη 23, της 21ης Μαρτίου 2000, C-110/1998 έως C-147/1998, Gabalfria κ.λπ., Συλλογή 2000, σ. I-1577, σκέψη 33, της 30ής Νοεμβρίου 2000, C-195/1998, Österreichischer Gewerkschaftsbund, Συλλογή 2000, σ. I 10497, σκέψη 24, και της 30ής Μαΐου 2002, C 516/1999, Schmid Συλλογή 2002, σ. I-4573, σκέψη 34).

Το ΔΕΕ, έκρινε εντέλει, ότι μολονότι τα μέλη της Επιτροπής Ανταγωνισμού απολαύουν, κατά τις διατάξεις του νόμου 703/1977, προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας και ότι, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, δεσμεύονται μόνον από το νόμο και τη συνείδησή τους, ωστόσο δεν εξασφαλίζεται ότι η παύση τους ή η ανάκληση του διορισμού τους τυχάνουν ιδιαιτέρων εγγυήσεων και ότι το εν λόγω σύστημα δεν είναι, ικανό να παρεμποδίσει τις μη προσήκουσες επεμβάσεις ή πιέσεις της εκτελεστικής εξουσίας προς τα μέλη της Επιτροπής Ανταγωνισμού (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 1999, C 103/1997, Köllensperger και Atzwanger, Συλλογή 1999, σ. I-551, σκέψη 21). Έτσι θεώρησε απαράδεκτο το ερώτημα της Επιτροπής και για τον επιπλέον λόγο ότι η Επιτροπή Ανταγωνισμού παύει να είναι αρμόδια κατό-

πιν εκδόσεως αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Λαμβάνοντας το ΔΕΕ υπόψη του τα ανωτέρω δεδομένα, έκρινε, ότι η Επιτροπή Ανταγωνισμού δεν καταλήγει στην έκδοση αποφάσεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα¹².

Και το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ έχει ασχοληθεί με Επιτροπές που έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα. Με τη No. 02-572 INTEL CORPORATION, PETITIONER v. ADVANCED MICRO DEVICES, INC. απόφασή του, αναγνώρισε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον χαρακτήρα δικαστηρίου, ερμηνεύοντας το άρθρο 1782a του κεφαλαίου 28 του Κώδικα νόμων των ΗΠΑ. Η διάταξη αυτή επιτρέπει σε διάδοχο, να ζητήσει από τα δικαστήρια των ΗΠΑ, να υποχρεώσουν τον αντίδικο του ενώπιον αλλοδαπού δικαστηρίου (εν προκειμένω της ΕΕ), να του χορηγήσει αποδεικτικά μέσα που έχει στην κατοχή του. Το Ανώτατο Δικαστήριο ερμηνεύοντας τον όρο "foreign or international tribunal" του νόμου, θεώρησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως δικαστήριο όταν εξετάζει καταγγελίες για παραβίαση του ανταγωνισμού. Αυτό διότι εάν η Επιτροπή απορρίψει μία καταγγελία κατά ανταγωνιστή και στη συνέχεια ο καταγγέλλων προσφύγει ενώπιον του Πρωτοδικείου ή του ΔΕΕ, το Δικαστήριο θα κρίνει μόνον ενόψει των στοιχείων που παρουσιάστηκαν στην Επιτροπή και δεν θα δεχθεί να εξετάσει νέες αποδείξεις. Έτσι η αποφασιστική αρμοδιότητα της Επιτροπής της προσδίδει τον χαρακτήρα «δικαστηρίου».

Με μια παλαιότερη απόφαση του, την Humphrey's Executor v. United States, No. 637, 1935, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, είχε κρίνει ότι ο πρόεδρος των ΗΠΑ, δεν έχει το δικαίωμα να απολύει τον επίτροπο της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Εμπορίου, για πολιτικούς λόγους, την οποία Επιτροπή έκρινε ως οιονεί δικαιοδοτικό και οιονεί νομοθετικό όργανο (quasi-judicial and quasi-legislative), διότι αυτή δημιουργήθηκε από με νόμο του Κογκρέσου, για να λειτουργεί ανεξάρτητα από την Βούληση της εκτελεστικής εξουσίας.

7. Οι Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων

Οι Επιτροπές (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια) συστάθηκαν με τη διάταξη του άρθρου 10 παρ. 2 και 3 του ν. 998/1979 (Α' 289). Ως αντικείμενο, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με το άρθρο 14 του ίδιου νόμου έχουν την επίλυση διαφορών αναφερομένων στον χαρακτήρα περιοχής ή τμήματος της επιφανείας της γης ως δάσους ή δασικής εκτάσεως. Η δε δευτεροβάθμια επιτροπή είχε ως αντικείμενο την εξέταση προσφυγών κατά των αποφάσεων των πρωτοβάθμιων επιτροπών.

Στις Επιτροπές συμμετείχε και προήδρευε δικαστικός λειτουργός και ερευνούσε την ουσία της υπόθεσης εξαρχής. Με το άρθρο 33 παρ. 2 Ν 4280/2014 (ΦΕΚ Α' 159/8.8.2014) η δευτεροβάθμια επιτροπή ουσιαστικά καταργήθηκε και οι υποθέσεις που εκκρεμούσαν ενώπιόν της θεωρήθηκαν σιωπηρά απορριφθείσες μετά την πάροδο έξι μηνών από τη δημοσίευση του νόμου¹³.

Οι εν λόγω Επιτροπές, είναι προφανές ότι συνιστούν μέρος της εκτελεστικής εξουσίας και το έργο που ασκούν είναι εν γένει διοικητικό. Το ζήτημα που ανακύπτει είναι εάν το έργο αυτό εμπίπτει σε κάποιες από

12. Will not lead to a decision of a judicial nature, σκ. 36.

13. Βλ. εγκύκλιο αρ. πρωτ.: 123819/1847/2.4.2015 του ΥΠΑΠΕΝ.

τις κατηγορίες έργου πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα, όπου σύμφωνα με το Σύνταγμα δύνανται να ασκούν οι δικαστικοί λειτουργοί.

Όπως αναφέρουμε ανωτέρω, από τις συζητήσεις κατά την αναθεώρηση δεν προκύπτουν επαρκή στοιχεία. Το Δικαστήριο με την παραπεμπτική του απόφαση και αναφερόμενο στην προηγούμενη απόφαση της Ολομέλειας για την επιτροπή του άρθρου 152 ΚΔΚ (3509/2009), θεώρησε ως ελεγκτικό χαρακτήρα μόνον αυτόν που συνάπτεται προς την άσκηση αρμοδιοτήτων οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου, αντλώντας το επιχείρημά του από τη διάταξη του άρθρου 98 παρ. 1 Συντ., που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου καθώς και του άρθρου 29 παρ. 2 Συντ., που αναφέρεται στο όργανο που ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών. Θεωρεί δηλαδή ως ελεγκτικού χαρακτήρα έργο μόνο αυτό που έχει να κάνει με δημοσιονομικό και οικονομικό έλεγχο και όχι με κάθε είδους έλεγχο, όπως νομιμότητας ή ουσίας.

Σε κάθε περίπτωση, εν προκειμένω, οι Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων δεν ασκούν ελεγκτικό έργο -δημοσιονομικό, νομιμότητας ή ουσίας- αλλά επιλύουν διαφορές σχετικές με τον χαρακτήρα μιας περιοχής ή τμήματος της επιφανείας της γης ως δάσους ή δασικής εκτάσεως ή στα όρια αυτής, ομοιάζοντας περισσότερο σε δικαιοδοτικό έργο.

Το Δικαστήριο υποστήριξε, ότι για θεωρηθεί ένα έργο ως δικαιοδοτικό, θα πρέπει να έχει στοιχεία, τα οποία προσδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησης (πρβλ. ΣτΕ Ολ 3503/2009).

Κατά τη μειοψηφούσα γνώμη ενός δικαστή, στη με αριθμό 137/2015 απόφαση, το έργο των Επιτροπών είναι δικαιοδοτικό. Ειδικότερα κατά τη γνώμη αυτή, αντικείμενο των εν λόγω αρμοδιοτήτων αποτελεί η τομή διαφορών, που ανάγονται, μεταξύ άλλων, στην εκάστοτε οριοθέτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας και της προστασίας του περιβάλλοντος, ενώ η σχετική ουσιαστική κρίση των επιτροπών είναι οριστική, δεσμεύει ακόμη και τις ίδιες και παράγει, με τον τρόπο αυτό, οιονεί διοικητικό δεδικασμένο (πρβλ. ΣτΕ Ολ 2756/1994). Η άσκηση, εξάλλου, των σχετικών αρμοδιοτήτων των επιτροπών δεν περιορίζεται, κατ' αρχήν, από ορισμένη προθεσμία, ούτε ενδεικτική (πρβλ. ΣτΕ 3627/2003 7μ. κ.ά.), ενώ, κατά τα λοιπά, η καθυστέρηση επίλυσης των σχετικών διαφορών ενδέχεται να έχει συνέπειες απολύτως συγκρίσιμες με αυτές της καθυστέρησης έκδοσης απόφασης δικαιοδοτικού οργάνου (πρβλ. ΕΔΔΑ απόφ. της 15.1.2009, Αργυρού κ.λπ. κατά Ελλάδας, 10468/2004). Περαιτέρω, στη διαδικασία επίλυσης των σχετικών διαφορών, συμμετέχουν και μάλιστα ισοτίμως (βλ. ΣτΕ Ολ 677/2005), δύο μέρη, δηλαδή η δασική αρχή και ο διοικούμενος, αμφότερα δε τα μέρη αυτά δύνανται, εφόσον ηττηθούν, να ασκήσουν το κατάλληλο ένδικο βοήθημα. Τέλος, οι αποφάσεις των επιτροπών υπόκεινται σε ευρεία δημοσιότητα (αναρτήσεις στο οικείο δημοτικό κατάστημα, δημοσιεύσεις στον Τύπο κ.λπ.). Πρέπει,

συνεπώς, κατά τη γνώμη αυτή, να θεωρηθεί ότι η νομοθετική πρόβλεψη συμμετοχής στις εν λόγω επιτροπές δικαστικών λειτουργών εναρμονίζεται με το άρθρο 89 παρ. 2 του Συντάγματος.

Σύμφωνα με παλαιότερη θέση του Δικαστηρίου, οι διοικητικές αρχές ή τα συλλογικά διοικητικά όργανα, όπως είναι η εν λόγω Επιτροπή, αλλά και οι εντεταγμένες στην εκτελεστική λειτουργία του κράτους ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, μπορούν να ασκούν δικαιοδοτικό έργο. Για να θεωρήσει όμως το έργο δικαιοδοτικό, τους προσδίδει το χαρακτηριστικό ότι θα πρέπει να λειτουργούν ως οιονεί δικαστήριο και για τον λόγο αυτό θα πρέπει να συνεδριάζουν δημόσια.

Σχετική - κρίσιμη είναι η απόφαση 3319/2010 της Ολομέλειας του ΣτΕ για την ακύρωση προστίμου εις βάρος εταιρείας κινητής τηλεφωνίας, το οποίο είχε επιβληθεί από την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) για την υπόθεση των παρακολουθήσεων του τηλεφώνου του Πρωθυπουργού και Υπουργών. Το Δικαστήριο επικαλούμενο την νομολογία του ΕΔΔΑ για το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και τη δίκαιη δίκη, είχε υποστηρίξει ότι «δικαστήριο», κατά την έννοια της επίμαχης διατάξεως, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί, νοείται το όργανο εκείνο, το οποίο, αποφαίνεται, επί των υπογομένων στην αρμοδιότητά του υποθέσεων, επί τη βάσει της κειμένης νομοθεσίας παγίως και όχι σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και μετά την τήρηση ορισμένης διαδικασίας, η οποία πρέπει να τελεί υπό ορισμένες εγγυήσεις. Οι εγγυήσεις αυτές συνίστανται, εκτός της αμεροληψίας που πρέπει να έχει με τρόπο θεσμικά κατοχυρωμένο έναντι των διαδίκων το εν λόγω όργανο (τήρηση ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους), της ανεξαρτησίας του από τη Διοίκηση και τα άλλα συντεταγμένα όργανα της Πολιτείας (εγγυήσεις σε ό,τι αφορά ιδίως τη σύνθεση του οργάνου, τον διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαίρεσης ή παύσης τους), του παγίου (και όχι περιστασιακού ή ad hoc χαρακτήρα του), στην εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή κανόνων δικαίου, στη δεσμευτικότητα των αποφάσεών του και, τέλος, στη θεμελιώδη για τη λειτουργία κάθε Δικαστηρίου αρχή της δημοσιότητας των συνεδριάσεών του.

Αν και στις σχολιαζόμενες αποφάσεις, όπως και στην απόφαση για την Επιτροπή του άρθρου 152 ΚΔΚ, δεν γίνεται ρητή αναφορά στην απόφαση για την ΑΔΑΕ, τα ως άνω προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της έννοιας του «δικαιοδοτικού οργάνου» δύνανται να αξιοποιηθούν και σε περιπτώσεις επιτροπών ή συμβουλίων, προκειμένου να αναζητηθεί και αξιολογηθεί η άσκηση ή μη δικαιοδοτικού έργου, η οποία θα καθιστά συνταγματικώς ανεκτή τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών.

8. Επίλογος

Η βούληση του αναθεωρητικού νομοθέτη κατά την αναθεώρηση του 2001, εάν συγκρίνουμε την τροποποιηθείσα με την ισχύουσα διάταξη, ήταν να απαλλάξει τους δικαστές από την άσκηση άλλου από δικαστικό έργου, εκτός της περίπτωσης της συμμετοχής σε πειθαρχικά, ελεγκτικά ή δικαιοδοτικά συμβούλια ή επιτροπές. Αυτό είχε ως σκοπό να ενισχύσει την προσωπική τους ανεξαρτησία, υπό την έννοια να μην περισιπώνται από το καθαρά δι-

καιοδοτικό τους έργο. Η απασχόλησή τους σε άλλα από αμιγώς δικαστικά καθήκοντα, θα είχε ως αποτέλεσμα την υπερφόρτωσή τους με διοικητικά καθήκοντα και την περίσπασή τους από τα κύρια δικαστικά τους καθήκοντα, με τον κίνδυνο της υπαλληλοποίησης και της περαιτέρω καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης με συνέπεια την υποβάθμιση του κύρους της δικαιοσύνης.

Επιπλέον θεωρούμε ότι σκοπός της διάταξης είναι και η μη συμμετοχή τους σε όργανα που δεν συνάδουν με το κύρος και την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, λόγω του τρόπου συγκρότησης (ορισμός και αντικατάσταση μελών), της σύνθεσής τους, του τρόπου λειτουργίας τους, τη στενή σχέση που μπορεί να έχουν με την εκτελεστική εξουσία και τον ιεραρχικό έλεγχο που πιθανόν να υφίστανται τα υπόλοιπα μέλη των οργάνων.

Μπορεί να θεωρηθεί σε μεγάλο ποσοστό ως δεδομένο ότι η συμμετοχή ενός δικαστικού λειτουργού σε ένα συλλογικό όργανο της διοίκησης, θα τον αφήσει ανεπηρέαστο από παρεμβάσεις, διότι ο δικαστικός λειτουργός, έχει την εμπειρία και το κύρος να ασκήσει ανεπηρέαστος τα καθήκοντά του, δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί ως δεδομένο ότι το ίδιο θα συμβεί και με τον διοικητικό υπάλληλο, ο οποίος με ισότιμη ψήφο, πιθανόν να συμμετέχει στο όργανο και ο οποίος δεν απολαμβάνει του ίδιου επιπέδου ανεξαρτησίας. Έτσι μια επιτροπή ή ένα συμβούλιο, στο οποίο συμμετέχει και δικαστικός λειτουργός, χωρίς τα υπόλοιπα μέλη να απολαμβάνουν αναλόγου επιπέδου και βεληνεκούς ανεξαρτησία, αλλά και η ίδια επιτροπή λόγω του τρόπου λειτουργίας της, δεν έχει χαρακτηριστικά καιοδοτικού οργάνου, όπως αυτά αναφέρονται στην απόφαση ΣτΕ Ολ 3319/2010, δεν μπορεί να θεωρηθεί κατ' αντικειμενική κρίση, ότι έχει τις προϋποθέσεις να χαρακτηριστεί καιοδοτικό και να επιτρέπεται η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού. Επιπλέον ο τρόπος συγκρότησης μιας επιτροπής και η ευρεία δυνατότητα του οργάνου που τη συγκροτεί (εν προκειμένω ο Γενικός Γραμματέας της Αποκεντρωμένης Διοίκησης) να αντικαθιστά τα μέλη της -έστω και τα μη δικαστικά- δεν προσθέτουν εχέγγυα ανεξαρτησίας.

Ένα σταθερό έρεισμα, στο οποίο μπορεί να στηριχθεί επαρκώς η άποψη ότι είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού στις Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων, αποτελεί η ερμηνεία βασισμένη στο ότι ειδικώς για τα δάση και τις δασικές εκτάσεις, ο συντακτικός νομοθέτης έλαβε ιδιαίτερη μέριμνα, εισάγοντας στο κείμενο του Συντάγματος ειδικότερες διατάξεις, με τις οποίες τα δασικά οικοσυστήματα υπάγονται σε αυστηρό προστατευτικό καθεστώς, προς τον σκοπό της διαφυλάξεως της οικολογικής ισορροπίας και της διατηρήσεως της κατά προορισμό χρήσεώς τους, η οποία καθορίζεται ευθέως εκ του Συντάγματος.

Παράλληλα ο χαρακτηρισμός μιας έκτασης ως δασικής, έχει ως συνέπεια αυστηρούς περιορισμούς εις βάρος του δικαιώματος στην ιδιοκτησία. Συνεπώς, η συμμετοχή ενός δικαστικού λειτουργού στην επιτροπή, η οποία θα έχει τον τελικό λόγο από πλευράς διοίκησης, αναφορικά με τον χαρακτηρισμό μιας έκτασης ως δασικής ή μη και στην ουσία θα καθορίζει πόση πραγματική έκταση γης θα βρίσκεται υπό την αυστηρή προστα-

σία του Συντάγματος, μπορεί να γίνει Συνταγματικά ανεκτή, διότι θα τις εξασφαλίζει μεγαλύτερο βαθμό αμεροληψίας και ορθής κρίσης.

Επιπλέον η ίδια αυτή η Επιτροπή όπως έχει κρίνει και το ΕΔΔΑ -εξετάζοντας όμως τον εύλογο χρόνο διάρκειας μιας δίκης- πληροί τα χαρακτηριστικά του καιοδοτικού οργάνου. Τέλος, αρκετά πειστικά φαίνονται τα επιχειρήματα της μειοψηφίας στην 137/2015 απόφαση του ΣτΕ, ιδίως σε σχέση με τη δημοσιότητα, στην οποία υποχρεωτικά υπόκεινται οι αποφάσεις της Επιτροπής και ως προς την ισότιμη συμμετοχή των μερών στη διαδικασία.

Θα πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι η Επιτροπή θα πρέπει να αποφασίζει εντός σύντομου χρονικού πλαισίου, διαφορετικά υπάρχει υπό προϋποθέσεις, τεκμήριο σιωπηρής απόρριψης. Η προθεσμία απόφασης των Επιτροπών επί των προσφυγών, δεν είναι πλήρως ενδεικτική -όπως αντιθέτως υποστηρίζει η μειοψηφούσα γνώμη στην έτερη παραπεμπτική ΣτΕ 137/2015- διότι όπως έχει κριθεί, εάν δεν εκδοθεί απόφαση εντός τριμήνης προθεσμίας, η οικεία (πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια) Επιτροπή, ύστερα από αίτηση του ενδιαφερομένου, οφείλει να χορηγήσει εντός τριμήνου από την υποβολή της αίτησης αυτής, βεβαίωση περί της σιωπηρής απόρριψης των αντιρρήσεων ή της προσφυγής, εκτός εάν αποφανθεί εντός του ανωτέρω τριμήνου από την υποβολή της αίτησης επί των εκκρεμών ενώπιόν της αντιρρήσεων ή προσφυγής. Μετά την έκδοση της παραπάνω βεβαίωσης και σε κάθε περίπτωση, μετά την πάροδο τριμήνου από την υποβολή αίτησης ενδιαφερομένου για τη χορήγηση βεβαίωσης, τόσο η πρωτοβάθμια όσο και η δευτεροβάθμια Επιτροπή δεν δύνανται πλέον να επιληφθούν της υπόθεσης και να αποφανθούν επί του ενώπιόν τους ασκηθέντος ενδικοφανούς μέσου. Η άρνηση δε, ρητή ή σιωπηρή, της πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας Επιτροπής να χορηγήσει την ανωτέρω βεβαίωση υπόκειται σε προσβολή με αίτηση ακυρώσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ 3915, 1518/2010, 4579/2009 7μ., 3627/2003 7μ.). Επιπλέον, η δυνατότητα του νομοθέτη, να επεμβαίνει και να καταργεί τις ενώπιον της Επιτροπής ανοιχθείσες διαδικασίες, όπως συνέβη με τη διάταξη του άρθρου 33 παρ. 2 Ν 4280/2014 (ΦΕΚ Α' 159/8.8.2014), αποδυναμώνει τον καιοδοτικό χαρακτήρα της Επιτροπής και ενισχύει τον στενά διοικητικό.

Εάν και η επταμελής σύνθεση υιοθετήσει τη θέση της παραπεμπτικής απόφασης, τότε αυτή με τη σειρά της θα πρέπει να παραπέμψει στην Ολομέλεια για την οριστική επίλυση κατ' άρθρο 100 Συντ.

Όπως γίνεται δεκτό από τη νομολογία του ΣτΕ, στην περίπτωση κατά την οποία με αμετάκλητη δικαστική απόφαση ακυρώνεται κανονιστική διοικητική πράξη λόγω αντιθέσεώς της προς το Σύνταγμα, υπάρχει υποχρέωση της Διοικήσεως -ερείδομένη και στην υποχρέωσή της να συμμορφωθεί προς την ακυρωτική απόφαση, η οποία, στην περίπτωση αυτή, ισχύει έναντι πάντων- να ανακαλέσει, τις ατομικές διοικητικές πράξεις που έχουν εκδοθεί κατ' εφαρμογήν της αντισυνταγματικής κανονιστικής διοικητικής πράξεως, εφ' όσον υποβληθεί αίτηση σε εύλογο χρόνο μετά τη δημοσίευση της ακυρωτικής αποφάσεως του δικαστηρίου¹⁴.

14. ΣτΕ Ολ 1175/2008 ΕΔΚΑ 2008,488, Αρμ 2008,1745.

Εάν και η Ολομέλεια κρίνει ως αντίθετη στο Σύνταγμα την πρόβλεψη από τον νομοθέτη να συμμετέχει δικαστικός λειτουργός στις Επιτροπές Επίλυσης Δασικών Αμφισβητήσεων, τότε η διοίκηση θα πρέπει να συμμορφωθεί με την απόφαση αυτή, σε περίπτωση που υποβληθεί σε εύλογο χρόνο αίτηση για την επανεξέταση υπόθεσης χαρακτηρισμού έκτασης από Επιτροπή, στην οποία συμμετείχε δικαστικός λειτουργός. Η δε συμμόρφωση θα πρέπει να ανατρέξει στο χρονικό σημείο της βλαπτικής μεταβολής, ήτοι εν προκειμένω, στην έκδοση της απόφασης. Η δε Διοίκηση θα πρέπει να συγκροτήσει νέα Επιτροπή χωρίς τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού για την επανεξέταση της υπόθεσης.

Η άρνηση, ρητή ή σιωπηρή, έχει εκτελεστό χαρακτήρα και προσβάλλεται με αίτηση ακύρωσης.

Παναγιώτης Σ. Καποτάς,

Δικηγόρος Πατρών (pkarotas@isc.tuc.gr),
ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ, ΜΔΕ Δασολογίας ΑΠΘ,
ΜΔΕ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών,
Υπότροφος ΙΚΥ - Υποψ. Διδάκτορας Πολυτεχνείου Κρήτης,
Επισκέπτης Ερευντή New York Fordham University School of Law

ΣτΕ 4254/2014 Τμ. Ε'

Πρόεδρος: **Ν. Ρόζος**, Προεδρεύων Σύμβουλος της Επικρατείας
Εισηγητής: **Ό. Παπαδοπούλου**, Πάρεδρος ΣτΕ
Δικηγόροι: **Ν. Βελώνιας**, **Κ. Βαρδακαστάνης**, Πάρεδρος ΝΣΚ

Νομοθεσία: άρθρα 14 ν. 998/1979, 24 (§ 1), 117 (§ 3) Συντ.

Αν έχει παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα από την έκδοση πράξεως, με την οποία ορισμένη έκταση χαρακτηρίστηκε ως μη δασική, ο ενδιαφερόμενος να χρησιμοποιήσει την πράξη ενώπιον άλλης δημόσιας αρχής δύναται να ζητήσει την έκδοση νέας πράξεως χαρακτηρισμού κατ' άρθρο 14 Ν 998/1979. Η επάνοδος του δασάρχου στην περίπτωση αυτή δεν αποτελεί ανεπίτρεπτη ανάκληση ή τροποποίηση της προγενέστερης πράξεώς του, εφ' όσον η διαπίστωση για τον δασικό ή μη χαρακτήρα της εκτάσεως δεν γίνεται με βάση τα πραγματικά δεδομένα του χρόνου εκδόσεως της προγενέστερης πράξεως χαρακτηρισμού, αλλά με βάση την υφισταμένη κατά τον χρόνο υποβολής του νέου αιτήματος πραγματική κατάσταση. Για τους ίδιους λόγους, μετά την πάροδο μακρού χρόνου από την έκδοση, κατά το άρθρο 14 του Ν 998/1979, πράξεως περί χαρακτηρισμού ορισμένης εκτάσεως ως μη δασικής, δεν αποκλείεται η έκδοση από το αρμόδιο όργανο πράξεως, με την οποία η έκταση αυτή κηρύσσεται αναδασωτέα, εφ' όσον διαπιστώνεται αιτιολογημένα ότι επιγενόμενως, μετά δηλαδή την έκδοση της πράξεως χαρακτηρισμού, η αρχικώς μη δασική έκταση απέκτησε δασική μορφή, με την ανάπτυξη δασικής βλαστήσεως και ακολούθως, λόγω πυρκαγιάς ή παράνομης εκχερσώσεως ή άλλης επεμβάσεως, απώλεσε τον δασικό της χαρακτήρα, χρήζουσα ως εκ τούτου αναδασώσεως.

[...] 2. Επειδή με την κρινόμενη αίτηση ζητείται η ακύρωση: α) της 892/3.6.25.7.2003 αποφάσεως του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Αττικής (Δ' 790) περί μερικής ανακλήσεως της 5174/29.12.1998-18.1.1999 αποφάσεώς του (Δ' 7), με την οποία κηρύχθηκε αναδασωτέα έκταση, συνολικού εμβαδού 25.850,357 στρ. σε περιοχή του Ν. Αττικής, β) της 3002/21.9-2.10.1995 αποφάσεως του Περιφερειακού Δ/ντή Ανατ. Αττικής (Δ' 749), με την οποία κηρύχθηκαν αναδασωτέες διάφορες εκτάσεις σε περιοχή του Ν. Αττικής και γ) της 2354/25-29.8.1997 αποφάσεως του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Αττικής (Δ' 764) περί συμπληρωματικής κηρύξεως ως αναδασωτέων διαφόρων εκτάσεων στην ίδια περιοχή. [...]

8. Οι διατάξεις του άρθρου 14 του ν. 998/1979 θεσπίζουν προσωρινά, μέχρι την έγκριση του δασικού χάρτη, ειδική ενδικοφανή διαδικασία για τον χαρακτηρισμό εκτάσεως ως δασικής ή μη, με σκοπό την επίλυση του σχετικού ζητήματος κατά τρόπο δεσμευτικό, για τη Διοίκηση και τους ενδιαφερομένους ιδιώτες. Οι κρίσεις των προβλεπόμενων οργάνων, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, πρέπει, εν όψει των συνεπειών του χαρακτηρισμού, να είναι προσηκόντως αιτιολογημένες, από πλευράς ιδίως μορφολογίας του εδάφους, είδους, συνθέσεως, πυκνότητας και ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών της βλαστήσεως, η αιτιολογία δε αυτή μπορεί να προκύπτει και από τα λοιπά στοιχεία του φακέλου. Η διαδικασία χαρακτηρισμού κινείται είτε αυτεπαγγέλτως από τον αρμόδιο δασάρχου είτε ύστερα από αίτηση του ενδιαφερομένου ιδιώτη είτε ύστερα από παραπομπή του ζητήματος από δημόσια αρχή. Σε κάθε περίπτωση ο δασάρχης υποχρεούται να ακολουθήσει τη διαδικασία του νόμου και δεν έχει την ευχέρεια να διατυπώσει απλώς προσωπική αντίληψη πληροφοριακού χαρακτήρα. Ο δασάρχης οφείλει δηλαδή, να εκδώσει προσηκόντως αιτιολογημένη απόφαση σύμφωνα με τα κριτήρια του νόμου, περαιτέρω δε υποχρεούται να κοινοποιήσει την απόφασή του στον ιδιώτη ή στη δημόσια αρχή, που υπέβαλε τη σχετική αίτηση και να τηρήσει τις διατυπώσεις δημοσιότητας, που προβλέπονται στον νόμο. Η απόφασή του αυτή, ήδη από την έκδοσή της και την αποστολή της στον ενδιαφερόμενο ιδιώτη ή τον οικείο οργανισμό τοπικής αυτοδιοικήσεως, είναι δεσμευτική για τον δασάρχου. Δηλαδή δεν δικαιούται πλέον ο δασάρχης να επανέλθει στην υποθέσει και ν' ανακαλέσει ή να τροποποιήσει, ακόμη και για τυπικούς λόγους, την απόφασή του, η οποία στο εξής υπόκειται σε ακύρωση ή μεταρρύθμιση μόνο από τις αρμόδιες επιτροπές κατά τη θεσπιζόμενη από τον νόμο ενδικοφανή διαδικασία. Οι έννομες όμως συνέπειες της ανωτέρω αποφάσεως ως προς τους τρίτους αναπτύσσονται, σε σχέση με τον χαρακτηρισμό ορισμένης εκτάσεως ως δασικής ή μη, μόνον εφ' όσον και αφ' ότου τηρηθούν όλες οι διατυπώσεις δημοσιότητας, οπότε γίνεται ευρύτερα γνωστή η απόφαση του δασάρχου και καθίσταται δυνατή η αμφισβήτησή της ενώπιον των αρμοδίων Επιτροπών. Η τήρηση των διατυπώσεων δημοσιότητας που προβλέπονται στον νόμο πρέπει να λαμβάνει χώρα επικαίρως, δηλαδή εντός ευλόγου χρόνου από την έκδοση των πράξεων, με τις οποίες τα αρμόδια όργανα, ήτοι ο Δασάρχης και οι οικείες επιτροπές διαπιστώνουν, εάν μια έκταση αποτελεί ή όχι, κατά τον χρόνο ασκήσεως της αρμοδιότητάς τους, δασικό οικοσύστημα. Μετά δε την ολοκλήρωση των διατυπώσεων δημοσιότητας, η πράξη χαρακτηρισμού ορισμένης εκτάσεως ως μη δασικής δύναται να χρησιμοποιηθεί ενώπιον άλλης δημόσιας αρχής, ενώπιον της οποίας ανακύπτει, ως προκριματικό, το ζήτημα του χαρακτήρα της εκτάσεως, μόνον όμως εάν είναι πρόσφατη, ώστε να ανταποκρίνεται στην υφισταμένη κατά την έκδοση της πράξεως και την τήρηση των διατυπώσεων δημοσιότητας πραγματική κατάσταση, η οποία, μετά την πάροδο μακρού χρονικού διαστήματος ενδέχεται να έχει μεταβληθεί, με την αύξηση του ποσοστού δασοκαλύψεως

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΑΘΗΝΑ Μαυρομικάλη 23, Τηλ.: 210 3678800 (30 γραμμές), ΑΘΗΝΑ Μαυρομικάλη 2, Τηλ.: 210 3607521,
ΠΕΙΡΑΙΑΣ Φίλωνος 107-109, Τηλ.: 80 111 70 111, ΘΕΣ/ΝΙΚΗ Φράγκων 1, Τηλ.: 2310 532134,
ΠΑΤΡΑ Κανάρη 28-30, Τηλ.: 2610 361600

www.nb.org • e-mail: info@nb.org